

Reflexiók Iván Lászlóról*

Talán merészségnek tűnhet az, hogy annak ellenére, hogy nem igazán ismerem életét és munkásságát, most mégis egy jelentős munkája alapján kívánom vizsgálni, értelmezni Iván Lászlót. Ám azt hiszem, ez nem hogy szembe menne az általa képviseltekkel, hanem megfelel azoknak, legalább is amennyiben a róla alkotott véleményemet, s az őt olvasván támadt gondolatokat kívánom megfogalmazni. Iván László 1935-ben publikálta *Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében* című munkáját (Cluj - Kolozsvár, Pozsonyi Nyomda, 1935.). Művének IV. részét kívánom görcső alá vonni (35-59. oldal), mellyel a XVI. század hitújítójának és vallásalapítójának portréját kívánta megfesteni, s elhelyezni a XVI. században és saját korunkban, szakítva minden korábbi Dávid Ferencről született bevett értelmezéssel. Dávid Ferenc koráról így ír Iván László:

„A XVI. század egyike a történelem legérdekesebb és legtermékenyebb korszakának. Alig ha van párja az emberiség történelmében, s még a bonyolult újkori századok sem tudnak felmutatni olyan lelki összetettséget, mint a XVI. század. Itt ugyanis két világ született meg, amely egymásnak nemhogy kiegészítője, de gyökeres ellentéte volt. Az egyik világ volt az újkori immanens jellegű kultúra, amely az ókori latin-görög kultúra felújításából született meg. A másik pedig egy új transzcendens jellegű lelki kultúra, amely a Biblia újra felfedezéséből táplálkozott.”

Osztom Iván László véleményét legalább is abban a tekintetben, hogy a XVI. (és kiegészítve mindezt a XVII.) században az emberi gondolkodás olyan kihívásokkal találta magát szemben, amely felforgatta a kor vallási és tudományos életét. A középkori teológia a filozófiát és a tudományokat a teológia szolgálóleányának tekintette, s az egyházi dogmákon túl nem beszélhettünk tudományról. Azonban az ébredező emberi öntudat sem hitbeli, sem tudományos tekintetben már nem vélte kielégítőnek azt a kényszervakságot, melyet az egyház sokszor ellentmondást nem tűrő szigorral kényszerített reá. Az empirikus tapasztalatok sorra igazolták a bevett dogmák ésszerűtlenségét és az egyház kicsinyességét. Kopernikusz, Giordano Bruno és Galilei csillagászati felfedezései nyílt támadást jelentettek s alapjaiban rengették meg a kor áltudományos vélekedéseit. Luther, Kálvin, Szervét Mihály pedig a hitbeli előírásokat érezték elégtelennek, alkalmazhatatlannak. Az elnyomástól szunnyadó szellem öntudatára ébredt, s új alapokon kívánta értelmezni a vallást és a tudományt. Ám véleményem szerint ez nem osztotta meg olyan mértékben a kor gondolkodóit, amint Iván László írja, mivel nem volt közöttük igazán mély ellentét, sőt, leginkább az egyház által intézményesültté tett dogmák elleni harc fonta össze őket. Iván László így folytatja:

„A két világ egymásnak szellemi ellensége volt. Luther szívből gyűlölte a reneszánszot s ebben a vallásos ember ösztönössége vezette, s ez az ösztön nem csalt. Ugyanígy a szembenálló irány, a latin-görög humanizmus végül is a XVIII. század felvilágosodásához vezetett, amely a vallást ősi ellenségének tartotta. Ne tévesszen meg bennünket az a hiedelem, hogy minden úgynevezett felvilágosodás csak a babonát, csak a sötétséget, és csak a megátalkodott tanbeli maradiságot gyűlöli; a felvilágosodás kiirtani igyekszik minden vallást, bármily egy-

* Elhangzott a II. beregi unitárius püünkösi búcsún, amelyen Iván László halálának 70. évfordulójára emlékeztek

szerű és igaz legyen az, ha a vallás a világot meghaladó, az embert felülmúló metafizikai valóságokra mutat rá.”

A felvilágosodás és a vallás kapcsolata érzésem szerint sokkal összetettebb annál, mint ahogyan azt Iván László látta és láttatta. Valóban akadtak olyan felvilágosult gondolkodók, akik ateistának vallották magukat. A francia enciklopédista Diderot valóban inkább a tudományban, mint Istenben hitt. A szexualitáshoz való abszurd viszonyáról elhíresült Sade márki sem volt hívő, azonban utóbbi esetében fontos megemlíteni, hogy kora tudománya Sade-ot tudománytalannak tekintette, s csak a XIX-XX. században ismerték fel filozófiai relevanciáját. Azonban az olyan gondolkodók, mint Rousseau vagy Voltaire, nem tekinthetők fenntartás nélkül ateistának. Rousseau talán mondhatjuk, hogy a természetet azonosította Istennel, míg Voltaire nem Isten, hanem sokkal inkább az egyházi korrupció és hatalom ellen skandalta ismerté vált „*Tiporjátok el a gyalázatost!*” jelmondatát. Azonban az anekdoták szerint otthon a szolgálóinak fennen hirdette az evangélium erkölcsi tanításait. Emellett pedig mindaz, amit Iván László a felvilágosodás megtévesztő erejének nevez, azaz a hiedelmekkel és babonákkal való leszámolást, amely valójában szerinte minden vallás kiirtása, azon meghatározása a felvilágosodásnak pedig pontosan Immanuel Kanttól származik, akinek istenhite és vallásos lelkülete nem pusztán vitathatatlan, hanem talán példaértékű is volt. Én inkább azt mondanám a felvilágosodásról, hogy nem a hit, hanem az egyház addig csorbíthatatlannak vélt hatalmát igyekezett megnyirbálni, s ne felejtjük el, hogy a háttérben nem csak tudományos indokok álltak, hanem az a tény is, hogy az intézményesült egyház kivételes hatalommal bírt a világi politika tekintetében. Így a felvilágosodás egyik legfőbb célja az volt, hogy elválassza a vallást a politikától, megfossza az egyházat világi hatalmától, azon indokból, hogy az egyházat nem anyagi, hanem lelki dolgok illetékesének tekintette. A továbbiakban Iván László ezt írja:

„Ez a magatartás (mármint a felvilágosodás metafizikaellenes magatartása) következik abból az alaptényből, hogy minden felvilágosodás teoretikus jellegű, amely az élet mélyebb érzései és követelményei előtt értelmetlenül áll, azokat az emberi életből, mint fölöslegéseket és veszélyeseket eltüntetni igyekszik. A felvilágosodás racionalizmusa sosem éri fel ésszel, hogy mi szükség van az embervilágot meghaladó istenségre, amikor oly szépen el lehet kormányozni az emberiséget pusztá etikai elvekkel, józan, tiszta erkölcsösséggel és bölcs törvényekkel is. A felvilágosodás emberei csonkalelkűek, hiányzik belőlük a metafizikai ösztön s e nélkül a vallást megérteni teljes lehetetlenség.”

Nem kívánok most belemenni a metafizika fogalmának jelentésbeli körülírásába, azonban az tagadhatatlan, hogy a metafizika nem pusztán a vallásos gondolkodásnak, hanem a tudományosnak is sajátja volt (sőt az is maradt, s egyéni véleményem, hogy maradni is fog). Mivel a metafizika a tudományos hipotézisek megfogalmazója is, emellett az olyan létigazságoké, amelyeket az ember biztosan állít önmagában, ám indoklására, bebizonyítására (véltetleg talán nyelvi akadályai miatt) képtelen. A felvilágosodást követő modernség, XVIII-XIX. század német idealista filozófusai a felvilágosodást részint metafizikussága miatt bírálták. (Zárójelben azt is megjegyezhetjük, hogy majd ezen idealistákat utódjaik, Kierkegaard és Nietzsche részben szintén metafizikusságuk miatt marasztalták el.) Ám ha Iván László metafizikáról szóló nézeteit nem is osztom, az viszont biztos, hogy az említett Kierkegaard filozófiai írásai számomra is megerősítik Iván László abbéli vélekedéseit, hogy a vallás és hit sokkal inkább érzület, mint ráció dolga. Így azt rációval magyarázni lehetetlen. Talán az érzelmi megközelítés fontosságára utalhat a következő passzus is:

„A XVI. század egy olyan forrását nyitotta meg a vallásos életnek és a felsőbb inspirációnak, amely újabb és újabb évezredekre képes kielégíteni az emberi lelket, de sokkal magasabb színvonalon, mint az elmúlt középkor tette. Mégis e magasba lendülés helyett mit látunk? Ép-

pen azt, hogy ez az új vallásos szellem egy átmeneti időre (XVIII-XX. század) teljesen aláhanatlik, a Bibliát mind ritkábban olvassák, s végül mint elavult könyvet a poros mestergerendára teszik. De ez nem halálát jelenti az új szellemnek, csak időleges győzelmét az immanens jellegű újkori kultúrának. A XX. század teszi meg az első lépést egy új középkor, egy új transzcendens világnézet feltámasztásához, amely világnézetnek középpontja ismét az evangélium lesz az elkövetkező századokban. S ezek a jövő századok a XVI. századra fognak hivatkozni, mint szülőanyjukra. Nem a római egyházi felfogás külsőségeire, hanem a reformátorok szívből jövő mély vallásosságára, amely sokkal inkább illik az új középkorhoz, mint az a régi, amelynél egy fokkal magasabbra lép az új vallásosság."

Azt semmiképp nem állítanám, hogy az Iván László által immanensnek nevezett kultúra képviselői a Bibliában járatlanok voltak akár a XVII., akár a XVIII., vagy a XIX. században. Hiszen még az olyan szerzők is, mint Nietzsche – akit Isten halottá nyilvánítása révén sajnos sokkal inkább vallás- és egyházellenessége tett ismerté, mintsem filozófiai gondolatainak újszerűsége – még ő is kiváló ismerője volt a Bibliának és a kereszténység történetének. Hát még az olyan gondolkodók, akik emellett istenhívők is voltak. Abban viszont egyetérték Iván Lászlóval, hogy a hit érzelmi megközelítése nem pusztán a XIX-XX. században vált hangsúlyossá, hanem valószínűleg a XVI. század hitújítói is jól tudták mindezt. Azonban a későbbiekben mintha megfélekedtek volna erről mindazok, akik a vallásról írtak. Pedig a XVI. század reformátorainak egyik legfontosabb törekvése volt, hogy a vallást a személyes hit felől közelítsék meg, úgy, ahogyan az olvasó maga értelmezi a Bibliát. Ennek megfelelően az unitárius hitalapító Dávid Ferenc is jól tudta ezt. Iván László erről beszél, amikor így ír:

„A XVI. század szülte Dávid Ferenc, vajon századának melyik irányához csatlakozott? Egész élete, küszködése, tanulása, érdeklődésiránya azt mutatják, hogy a Bibliát felfedező vallásosságához. Dávid törekvéseinek lényege ez: minél közelebb lépni a Bibliához. S miért akar teljesen tisztába jönni teljesen a szentkönyvvel? Mert alapmeggyőződése, hogy a szentkönyvben mindent meg lehet találni, amire egy vallásos embernek szüksége van. A Biblia világa iránt érzett rajongása magyarázza, hogy az ő korában a Bibliát nála senki jobban nem ismerete.”

„...a Biblia igazságai mind életigazságok, és Dávid a Biblia igazságain kívül soha mást nem keresett.”

„...Dávid az egész vallási igazsággörre, az összes evangéliumi értékekre nézve nagy és fojtó nyugtalanságban élt: érezte valamilyen ösztönös mélységgel, hogy az egész evangélium el van temetve a zsinati határozatok tömkelegével, s amíg onnan ki nem szabadítják, addig az Istent szerető, az evangéliumot kereső lélek nyugalmat sohasem fog találni.”

Dávid Ferenc lelki nyugtalansága ebben a tekintetben teljesen indokolt volt, hiszen elegendő belegondolni abba, hogy a vallási dogmákkal szembenállók többnyire milyen súlyos megtorlásban részesültek, annak ellenére, hogy szembenállásuk akár az érzelem, akár a ráció oldaláról is megalapozottnak tűnt. Azonban az elégedetlenség legfőbb oka, amelyre szerintem Iván László e passzusban céloz, a leginkább abban a korlátozottságban ragadható meg, amely nem engedte a hívők számára, hogy szabadon olvassák a Bibliát. Hiszen a kor eszmei vezetése csak egy módot, az egyház által képviselt módot tekintette jogosultnak a szentírás értelmezésében, s azt már bűnnek tekintette, ha valakinek másféle értelmezés tűnt helytállóbbnak, azt pedig eretneksége miatt egyenesen el is elítélte, ha valaki egy másik módszert javasolni is mert. Ebből az elnyomásból kívánt kilépni Dávid Ferenc, megbotránkozva mindazon, hogy legfőbb elvében, Isten és a szeretet követésében korlátozzák, rabláncot vetnek reá. Iván László érzéketlenül festi le Dávid Ferenc és egyáltalában a vallásos ember célját, amikor így ír:

„Az evangéliumi ember leginkább abban a felfogásban nyilatkozik meg, amit a Biblia ismereti értékéről táplál Dávid Ferenc. Ő ugyanis meg volt győződve mindig, hogy a vallási ismeret: a kinyilatkoztatás több, mint a pusztán emberi ismeret. Meg volt győződve róla, hogy az az állásfoglalás, vagy az a megérzés, amely a világ dolgai mögött az élő Istent fedezi fel, s az emberi életet is Isten kezébe helyezi, ez a meglátás nem a mi művünk, hanem felülről adatik nekünk. De ennek a felülről való megajándékozásnak minden ember életében újra meg kell történnie, vagyis az evangélium csodájának, a Szentlélek kitöltésének újból és újból ismétlődnie kell. A hit az Isten ajándéka, azt nem mi szerezzük, hanem kapjuk, tehát rajtunk felül álló, magasabb valami. Ez a felülről történő megragadás a legnagyobb mértékben jelentkezett Jézus Krisztusban, s ezért az evangélium a legvilágosabb tükre a legnagyobb tudománynak: a hitnek. Ezért kell visszatérnünk az evangélium egyszerűségéhez, hogy annak szemlélete által nekünk is megadassék a felülről jövő ajándék.”

Érzésem szerint ezzel Iván László arra kívánja felhívni a figyelmet, hogy szükségszerű lehántani azokat az időszerűtlen, használhatatlan és hamis vélekedéseket, amelyek az evangéliumi írásokhoz hozzátapadtak, s már dogmává merevedtek. Mert ha pusztán csak az evangéliumban leírtakra figyelünk minden magyarázat nélkül, s magunk próbáljuk felderíteni mondanivalóját, akkor megszűnik a merevség, s egy olyan változatosság és szabadság tárul fel, amely megengedi, hogy hitét mindenki önmagához mérhesse. Összegzően így ír Iván László:

Itt van az ideje és most van az az óra, amikor Dávid Ferencet ki kell szabadítanunk a múltnak a ködéből és az utána következő századok félreismeréséből, és őt, mint az evangéliumi világnézetnek: a tiszta unitárizmusnak képviselőjét a tisztelettel körülvelt igazságnak kell magas piedesztáljára állítanunk.”

„Mit jelent hát ez a hős, ez a XVI. századbeli ember minékünk, a XX. század szenvedő emberének? Tud-e még ma is valamit mondani nekünk, kik oly sokat próbáltunk és oly sokat csalódtunk? Az a meggyőződésünk, hogy a körülöttünk szétbomló világba csak az evangélium, még pedig a dávid-ferenci szellemben újjáéledt evangélium fog új értelmet, új értékeszményt hozni. Úgy érezzük, hogy Dávid Ferenc előképe az eljövendő vallásos embernek, akinek elméje fejlett, de ezért szíve nem hogy hűvösebben dobogna, de annál forróbb, annál hevesebb.”

Olvasatomban Iván László olyan javaslatot tesz Dávid Ferenc értelmezésére, amelyet Dávid Ferenc tett, az evangélium értelmezésére. A szerző arra buzdít bennünket, hogyha igazán meg akarjuk érteni Dávid Ferenc gondolati örökségét, akkor magát Dávid Ferencet olvassuk, s mintegy hermeneutikailag, pusztán arra hagyatkozunk, amit nekünk jelent. Ugyanis mások vélekedései sosem a sajátjaink, még akkor sem, ha azokat rokonítani tudjuk a mieinkkel, mert ekkor nem magunktól jutunk el hozzájuk. Arra van szükség, hogy akár a hitben, akár a mindennapi életben, a vélekedéseink igazán a sajátjaink legyenek, s ehhez az kell, hogy ne másoktól vegyük, hanem magunk alkossuk, teremtsük meg őket. Talán ez teheti a hitet s az Istennel való kapcsolatot igazán bensőségesé és személyessé.

Ha a tudományról alkotott nézetei, s a korleírásai néhol talán hagynak is némi kívánnivalót, azonban mégsem tagadhatjuk el Iván Lászlótól azt az őszinteséget és nagyságot, mely az egyszerűségben rejlő szabadság hangsúlyozásával teszi őt Dávid Ferenc méltó szellemi örökösévé, s az unitárius hit példaértékű követőjévé és hirdetőjévé.